

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

«Формування комунікативних вмінь в учнів молодших класів з порушеннями мовлення»

Виконала здобувачка

2 курсу групи SoL2-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Катерина ЧЕРНІЙ

Науковий керівник:

Юлія ГАЛЕЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський - 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ.....	6
1.1. Проблема формування комунікативних вмінь та навичок.....	6
1.2. Поняття та вікові характеристики формування комунікативних вмінь та навичок молодших школярів.....	14
1.3. Особливості формування комунікативних вмінь і навичок молодших школярів з порушеннями мовлення.....	24
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	32
2.1. Дослідження стану сформованості комунікативних вмінь і навичок	32
2.2. Визначення педагогічних умов формування комунікативних вмінь та навичок молодших школярів з порушеннями мовлення.....	46
2.3. Технології формування комунікативних вмінь і навичок учнів молодших класів з порушеннями мовлення.....	59
Висновки до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна шкільна освіта спрямована на формування особистості, здатної ефективно та продуктивно взаємодіяти в усіх сферах життя. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток і вдосконалення навичок школярів у різних видах мовленнєвої діяльності. Особливу увагу слід приділяти стимулюванню продуктивної комунікативно-мовленнєвої активності учнів та спонуканню їх до вирішення різноманітних комунікативних завдань.

Комунікативно зорієнтоване навчання рідної мови, яке сьогодні широко використовується, має на меті формування у школярів з порушеннями мовлення здатності вирішувати комунікативні завдання за допомогою мовленнєвих засобів у конкретних ситуаціях, умовах та сферах як шкільного, так і позашкільного спілкування. На важливість застосування комунікативно-діяльнісного підходу у навчанні мови та мовлення наголошують багато провідних науковців, серед яких А. Богуш, М. Вашуленко, Е. Данілавичюте, Т. Ладиженська, Г. Лещенко, М. Пентилюк, К. Пономарьова, Є. Соботович, Г. Шелехова та інші. Аналогічні дослідження за кордоном проводили такі науковці, як Дж. Боулбі, Р. Спітц та інші, які рекомендують спрямовувати навчальний процес на формування мовленнєвих навичок та комунікативної компетентності шляхом активного залучення учнів до комунікативної діяльності.

Втім, як показують результати досліджень, рівень розвитку комунікативних умінь у сучасних школярів залишається недостатнім. Цю проблему відзначають такі науковці, як А. Курінна, Т. Ладиженська, Г. Лещенко, І. Мартиненко, Н. Пахомова, Л. Шевцова та інші. Низький рівень сформованості комунікативної компетентності учнів обумовлений недостатньою розробленістю технологій її формування та вдосконалення на уроках. Особливості перебігу мовленнєвої діяльності дітей з порушеннями мовлення і формування комунікативних навичок вивчали вчені: Н. Гаврилова, Е. Данілавичюте, В. Засенко, А. Колупаєва, А. Кравченко, С. Конопляста, З. Ленів, А. Маркова, Р. Омельченко, Н. Пахомова,

О. Проскурняк, Ю. Рібцун, М. Шеремет та інші.

Аналіз методичного забезпечення навчального процесу, практичного досвіду роботи вчителів-логопедів та результати наших спостережень виявили низький рівень сформованості комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. Ця компетентність є ключовою передумовою для формування соціально активної, творчої та нестандартно мислячої особистості. Виявлені недоліки свідчать про нагальну потребу вдосконалення комунікативного розвитку молодших школярів.

Попри значну кількість спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення мови на комунікативній основі, недостатньо розроблено питання формування в учнів початкових класів умінь і навичок будувати власні висловлювання з урахуванням різноманітних комунікативних цілей та завдань спілкування. Це підкреслює актуальність та своєчасність проведення нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – комунікативні вміння молодших школярів з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативних вмінь молодших школярів з порушеннями мовлення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування комунікативних вмінь і навичок учнів молодших класів.

Завдання дослідження:

а) проаналізувати погляди вчених на проблему формування комунікативних вмінь;

в) описати особливості формування комунікативних вмінь молодших школярів з порушеннями мовлення;

г) дослідити стан сформованості комунікативних вмінь та навичок учнів молодших школярів з порушеннями мовлення;

д) перевірити педагогічні умови формування комунікативних вмінь та навичок молодших школярів з порушеннями мовлення.

Під час організації наукового пошуку застосовувались такі **методи**

дослідження:

а) теоретичні: вивчення й аналіз психолого-педагогічної літератури з обраної теми; розробка системи вправ і завдань, спрямованих на формування вмінь будувати власні висловлювання залежно від різних комунікативних завдань.

б) емпіричні: спостереження, анкетування, бесіди з учнями та вчителями, педагогічний експеримент, якісний аналіз результатів дослідження, статистична обробка експериментальних даних.

Теоретична значущість дослідження полягає в аналізі проблеми формування комунікативних умінь і навичок у наукових працях, визначенні сутності та вікових особливостей цього процесу в учнів молодших класів, дослідженні рівня сформованості комунікативних умінь і навичок у молодших школярів із порушеннями мовлення, а також в обґрунтуванні педагогічних умов, що сприяють їхньому розвитку.

Практична цінність дослідження полягає у визначенні педагогічних умов для формування комунікативних умінь, а також у розробці системи вправ і завдань, орієнтованих на розвиток комунікативної спрямованості мовлення у третьокласників із порушеннями мовлення.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

База дослідження: Гімназія №4 Кам'янець-Подільської міської ради.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження з обраної теми дозволяють зробити наступні висновки:

1. Актуальність досліджуваної проблеми безсумнівна, оскільки формування комунікативних умінь і навичок особистості відіграє ключову роль у розвитку психічних процесів, а також впливає на успішність навчальної та комунікативної діяльності. Комунікативні вміння та навички є самостійними за своєю суттю та змістом. Необхідність чіткого визначення та розуміння цих понять обумовлюється потребою в глибшому вивченні особистості як цілісного суб'єкта життєдіяльності та спілкування. Актуальність також зумовлена сучасним станом розвитку теорії науки про спілкування, враховуючи як теоретичний, так і емпіричний аспекти.

Роль освітнього процесу у формуванні соціальних якостей школярів. Початок навчання в початковій школі створює основу для розвитку суспільно значущих якостей, які сприяють успішній соціальній адаптації учнів. Формування комунікативних умінь і навичок у навчальній діяльності дозволяє вирішувати низку соціальних завдань, що на сьогодні є одними з найважливіших аспектів педагогічної діяльності вчителя.

2. Під комунікативними вміннями та навичками молодших школярів як засобом їх адаптації у соціумі ми розуміємо: сукупність психологічних та індивідуальних якостей, спрямованих на соціальну взаємодію, таких як доброзичливість, чутливість, комунікабельність, привітність; відповідний рівень знань, умінь і навичок у комунікативній діяльності, що включає знання правил і норм культури спілкування, навички культурної поведінки, вміння ефективно спілкуватися у різних ситуаціях; потребу та зацікавленість у взаємодії, що спонукає учнів брати активну участь у комунікативній діяльності; здатність до аналізу та оцінки комунікативних дій, а також уміння контролювати власний емоційний стан у різних ситуаціях спілкування.

Здатність школярів ефективно спілкуватися і чітко висловлюватися за

допомогою мовлення, розвиток комунікативної культури забезпечуються системою особистісних якостей, а також комунікативних умінь і навичок, формування яких розпочинається ще в молодшому шкільному віці під час освітньої взаємодії. Виконуючи навчальні завдання, учні повинні опанувати не лише загальні, а й спеціальні вміння, пов'язані з пізнавальною діяльністю та міжособистісним спілкуванням.

Комунікативні та мовленнєві здібності школярів реалізуються в процесі навчання, коли вони засвоюють самостійні вміння, що формуються на основі отриманих знань із граматики, мовлення, стилістики, а також відповідних навичок. Оволодіння вміннями ефективного спілкування, логічного та зрозумілого вираження власних думок спирається на конкретні знання й уміння, здобуті через засвоєння граматичних правил, розвиток здатності слухати, усвідомлювати та розуміти почуту інформацію. Це також включає набуття навичок розпізнавання значень слів і понять. Процес мовлення є чітко структурованою системою мовленнєвих і комунікативних дій, які в навчальній діяльності трансформуються в комунікативні вміння та навички.

3. У процесі вивчення стану сформованості комунікативних умінь і навичок у молодших школярів із порушеннями мовлення було встановлено, що розвиток таких умінь під час взаємодії значною мірою залежить від індивідуальних особливостей дітей, впливу зовнішніх чинників, а також від високого рівня комунікативних знань і умінь учителя, його педагогічної майстерності, творчого підходу, використання традиційних методів і системного пошуку нових засобів навчання. Результати констатувального дослідження вказують на переважання середнього рівня сформованості комунікативних умінь і навичок у молодших школярів у навчальному процесі початкової школи. Це свідчить про необхідність змін і підвищеної уваги з боку вчителів до цієї проблеми.

4. Педагогічні умови можна розглядати як сукупність особливостей організації освітнього процесу, які сприяють досягненню певного рівня комунікативної активності школярів та підвищенню ефективності цього процесу.

До педагогічних умов формування комунікативних умінь і навичок молодших школярів у навчальному процесі належать: забезпечення діалогічного мовлення під час спілкування та взаємодії; організація занять, орієнтованих на мовленнєвий та комунікативний розвиток; залучення учнів до проектної діяльності з комунікативним спрямуванням; створення емоційно комфортного середовища, яке стимулює інтерес до освітнього процесу, із використанням змісту художніх творів.

Розвиток мовлення молодших школярів у контексті формування комунікативних умінь і навичок є одним із ключових чинників навчання. Важливо навчити дітей застосовувати мовленнєві засоби для вирішення конкретних комунікативних завдань у різних ситуаціях спілкування, що сприяє становленню їхньої комунікативної компетентності.

5. Розвиток комунікативної компетентності є основним завданням у процесі навчання та засвоєння мовлення. Комплексним показником якісної підготовки учнів початкової школи та їхньої готовності до наступних етапів навчання є такі вміння: грамотно, логічно й чітко формулювати власні думки; уважно слухати співрозмовника; використовувати різні вербальні та невербальні засоби спілкування.

У нашому дослідженні визначено важливість методів і засобів формування комунікативних умінь і навичок молодших школярів. Їх застосування сприяє не лише розвитку комунікативних умінь, але й активності учнів, підтримує реалізацію індивідуальних здібностей, стимулює творчі можливості та організовує діалогічну взаємодію між учасниками комунікативних ситуацій. Використання цих підходів сприяє вдосконаленню комунікативних умінь, формуванню навчальних навичок, розвитку пізнавальних інтересів і мотивації до активної діяльності, що є вкрай важливим для молодших школярів з порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович, С.Д. (2013). Мовленнєва комунікація: підручник. К.: Д. Бураго, 460.
2. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць: 2007. С.18 – 23.
3. Бабич, Н.Д. (2000). Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови. Чернівці: Рута, 174.
4. Бабич Н. Д. (1990). Основи культури мовлення: підручник. Львів: Світ, 232.
5. Бадер, В.І., Васирина, С.В. (1999). Редагування як засіб розвитку мовлення. *Початкова школа*, 8, 24-27.
6. Бартенєва Л. І. Діагностика системи морфологічної словозміни у дітей із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць. 2005. С.33 – 40.
7. Бех, І. Д. (1998). Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 204.
8. Брушневська І. М. Організаційно-педагогічні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. *Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук*: актуальні питання теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15-16 грудн. 2017р. Одеса, 2017. С. 58-61.
9. Брушневська І. М. Теоретичні аспекти вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали міжнар.наук.-практ.конф., м. Луцьк, 16-17 травн. 2017р. Луцьк, 2017. С.32-35.
10. Варзацька, Л.О., Шевченко, Л.М. (2001). Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Кам'янець-Подільський, 204.

11. Варзацька, Л. О. (2003). Активізація мовленнєвої діяльності учнів. *Початкова школа*, 2, 28–31.
12. Вашуленко, М.С. (2011). Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посібник. К.: Літера ЛТД, 364.
13. Вовчук, І.С. (2012). Мовленнєвий етикет та культура спілкування молодших школярів. Х.: Вид. група «Основа», 447.
14. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: Вип. Х. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. С. 306-310.*
15. Гавриш, Н.В. (2006). Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.-метод. посіб. К., 119.
16. Голованова, Н.Ф. (2004) Соціалізація і виховання дитини: навч. посібник. СПб.: Мова, 272.
17. Гончар, Т.І. (2001). Комунікативна компетентність: суть, структура, розвиток. *Вісник КНУКіМ. Педагогіка*, 5, 9-17.
18. Гончар, Т.І. (2003). Комунікативна культура в контексті психологічних теорій особистості. *Вісник книжкової палати*, 5, 42-44.
19. Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 376.
20. Данілавічюте Е. А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Київ : Актуальна освіта, 2006. Вип.3. С.119-136.
21. Єпішин, Л.В. (2008). Педагогічні аспекти розвитку комунікативних властивостей особистості. *Початкова школа*, 11, 14-16.
22. Заброцький, М.М. (2005). Комунікативна компетентність учителя як вияв його педагогічної позиції. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. К.: Главник, Вип. 26. Т.2. 85–89.

23. Калашнікова, Л.М., Слесик, К.М. (2001). Удосконалення навичок спілкування молодших школярів у позакласній роботі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*, 19, 134- 138.

24. Кондратюк О., Кравчина О. (2006). Години спілкування в початковій школі. К.: Шкільний світ, 120.

25. Корніяка, О.М. (2005). Визначення змістової структури комунікативної культури особистості. Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: Матеріали методологічного семінару. К., 368–374.

26. Корніяка, О.М. (2001). Оптимальне педагогічне спілкування і його культура як передумова особистісного і комунікативного розвитку школярів. *Психологія: Збірник наукових праць*. К.: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Вип. 12. 316–322.

27. Корніяка, О.М. (2000). Мовленнєвий розвиток школярів з різною сформованістю комунікативної культури. *Педагогіка і психологія*, 4, 14–21.

28. Корніяка, О.М. (2006). Психологія комунікативної культури школяра: Монографія. К.: Міленіум, 336.

29. Корніяка, О.М. (2004). Розвиток мовленнєвої здатності школярів у складі комунікативної культури. *Практична психологія та соціальна робота*, 6, 62-81.

30. Костюк, Г. С. (1989). Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості: навч. посібник. К.: Рад. школа, 379.

31. Кочерган, М. П. (2008). Загальне мовознавство: підручник. К.: Академія, 464.

32. Кудикіна, Н.В. (2003). Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 257.

33. Макарова, М.М. (2008). Комунікативна гра в молодших класах. *Початкова школа*, 7, 12-14.

34. Мальцева, Т. (2012). Організація спілкування молодших школярів у різновіковій групі продовженого дня. *Початкова школа*, 3, 40-41.

35. Мартиненко І.В. Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Науково-методичний журнал. № 4. 2015. С. 45-58.

36. Мацько, Л.І. (2003). Риторика: навч. посіб. К.: Вища школа, 311.

37. Михасюк, Т.В. (2011). Комунікативний підхід до організації позакласної мовленнєвої діяльності молодших школярів засобами народознавства. *Класний керівник*, 6, 6-11.

38. Науменко, В.О., Захарійчук, М. Д. (2002). Формування в дітей уміння говорити майстерно. *Початкова школа*, 10, 13-16.

39. Окуневич, Т. (2016). Формування комунікативної компетентності учнів засобами рідної мови. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2, 123-127.

40. Омельчук, С. (2006). Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису. *Дивослово*, 9, 2-5.

41. Пономарьова, К. (2009). Формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови. *Початкова освіта*, 4, 3-5.

42. Пометун, О. І. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посібник. К.: Видавництво А.С.К., 192.

43. Рахімов, О.З. (2001). Роль морального виховання у формуванні особистості. *Класний керівник*, 6, 12-15.

44. Савченко, О. Я. (1997). Сучасний урок у початкових класах. К.: Магістр, 255.

45. Скрипченко, О. В. (2001). Психічний розвиток учнів. К., 102.

46. Слесик, К.М. (2002). Психолого-педагогічні основи формування комунікативних умінь молодших школярів у позакласній роботі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Київ-

Запоріжжя. Вип. 23. 117-120.

47. Слесик, К.М. (2001). Розвиток комунікативних умінь і навичок молодших школярів у позакласній роботі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 32. Ч. II. 174-178.

48. Соботович Е. Ф. Психологическая структура речевой деятельности и ее формирование в процессе нормального онтогенеза. Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. Киев : КГПИ, 1989. – 160 с.

49. Стахів, М. О. (2008). Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. К.: Знання, 245.

50. Сухомлинський, В. О. (1987). Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5 т. Т. 1. К. : Рад. шк., 209.

51. Тернопільська, В.І. (2009). Шляхи виховання соціально-комунікативної культури молодших школярів. *Початкова школа, 10*, 9-12.

52. Тернопільська, В.І. (2008). Особливості виявлення соціально-комунікативної культури молодшими школярами. *Наукові записки: зб. наук. статей НПУ ім. М. Драгоманова*. К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 196-204.

53. Тищенко В. В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. Випуск 21. 2012. – С.266-271.

54. Трофіменко В. Робота над розвитком зв'язного мовлення учнів – важлива складова комунікативної компетентності. *Початкова школа*. 2019. №7. С.28-30

55. Трунова В.А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь. *Початкова школа*. 1995. №2. С.13-18.

56. Трунова В.А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь. *Початкова школа*. 1990. №7. С. 27-28.

57. Цєпова І.В. Розвиток навичок мовленнєвої діяльності молодших школярів. Аудіювання, говоріння. Х.: Вєста, 2008. 176 с.
58. Цоброва І.А. Психолінгвістичні особливості розвитку вмінь монологічного мовлення. *Актуальні проблеми викладання філологічних дисциплін*: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2003. С.59-63.
59. Чмут, Т.К., Чайка, Г.Л. (2003). Етика ділового спілкування: Навч. посіб. К.: Вікар, 223.
60. Щербан, Т. Д. (2004). Психологія навчального спілкування: навч. посібник. К.: Міленіум, 364.
61. Шевцова Л.С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: метод. посіб. Житомир: Вектор, 2004. 94с.
62. Ягупов, В.В. (2002). Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 560.
63. Яшенкова О.В. Основи теорії комунікації: навч. посіб. К.: Академія, 2010. 312с.